

ЕКОНОМІЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ

Останнє десятиліття позначене широкомасштабними радикальними процесами, що змінюють соціальний, політичний та економічний стан нашої країни.

Переорієнтація на ринкову модель і нове геополітичне становище об'єктивно передбачають нову для України соціальну й економічну структуру суспільства та держави. Тільки досягнувши такої моделі можна буде стверджувати про незворотність соціально-економічних перетворень. Трансформаційні процеси переходу від централізовано планової до соціально орієнтованої ринкової моделі функціонування та розвитку національної економіки об'єктивно потребують адекватних цілеспрямованих дій з боку держави. В умовах становлення та розвитку ринкової економіки до їх переліку можна віднести: розробку та реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку держави, структурно-технологічних та інституціональних перетворень; забезпечення соціальної орієнтації ринкової економіки; цілеспрямоване формування і розвиток державного сектора економіки; участь у пріоритетних інвестиційних, структурно-технологічних програмах; розподіл і перерозподіл значної частини ВВП; розвиток і зміцнення державного регулювання економічних та соціальних процесів, у тому числі організаційно-функціональна та структурна перебудова державного апарату; проведення гнучкої зовнішньоекономічної політики; створення загальних законодавчих і правових умов, своєрідних «правил гри» для суб'єктів господарювання.

З урахуванням методології системного підходу [1] можна виокремити такі узагальнені групи функцій держави в період економічних перетворень:

— системоутворювальні, головне призначення яких полягає у формуванні умов функціонування соціально орієнтованої моделі ринкової економіки;

— системозабезпечувальні, які формують умови, достатні для незворотності трансформаційного процесу, для функціонування нової системи на власній матеріальній базі;

— системовідтворювальні, які формують та забезпечують умови, необхідні та достатні для сталого розвитку сформованої системи в країні, а також для ствердження, зміцнення і поширення її впливу у світовому економічному та політичному просторі.

Групу системоутворювальних складають функції, що пов'язані з інституціональними перетвореннями, а саме: роздержавлення та приватизація; формування конкурентного середовища; встановлення нових «правил гри» на внутрішньому ринку та взаємодії зі світовим ринком; сприяння формуванню інфраструктури ринкового господарства; децентралізація та дерегуляція централізовано планової системи господарювання.

Першою за значущістю із цих функцій є роздержавлення економіки. Воно передбачає насамперед ліквідацію монополії держави в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Це й приватизація як процес перетворення державної власності в недержавні форми; і лібералізація ціноутворення; і передача функцій прямого господарчого управління, відповідних повноважень на рівень підприємства; і відмова від галузевого та перехід до функціонального управління та заміна вертикальних зв'язків горизонтальними.

Приватизація як складова процесу роздержавлення забезпечує економічну свободу суб'єктів господарювання. Процес приватизації спрямований на вирішення трьох основних завдань: підвищення ефективності підприємств, що приватизуються; залучення інвестицій з метою розвитку виробництва; формування конкурентоспроможного середовища. В Україні також вирішувалися широкомасштабні соціальні та політичні завдання [2]: руйнування старої та формування нової системи соціально-економічних відносин.

Як свідчить світовий досвід, процес приватизації проходить за окремими програмами, що стосується малих, середніх і великих підприємств [3]. Більшість країн досить швидко та успішно запровадили процеси малої приватизації. Проведення великої приватизації є складним процесом не тільки із законодавчих, правових, організаційних, фінансових та інших причин, а й через соціальні проблеми, пов'язані із зайнятістю достатньої кількості населення. Також виникають проблеми реконструкції підприємств та інвестування виробництва.

Другою системоутворювальною функцією держави трансформаційного періоду є функція формування конкурентного середовища. Його складовими є конкуренція цін, демонополізація економіки, формування механізмів забезпечення чесної конкуренції, становлення механізмів регулювання природних монополій, антидемпінгова політика держави, питання банкрутства підприємств тощо.

Слід наголосити, що одним з найважливіших видів природних монополій є монополія влади. Недосконалість ефективних механізмів суспільного контролю за нею та поширення корупції, що має за мету створення сприятливих умов господарювання одних суб'єктів за рахунок інших, свідчать про монополістичну спрямованість економічного розвитку та обмеження нормальної конкуренції.

Демонізація економіки та забезпечення чесної конкуренції були і залишаться постійною турботою та обов'язком держави, одними з основних напрямів її діяльності, постійною функцією держави з соціально ринковою моделлю економіки.

До основних системоутворювальних функцій держави трансформаційного періоду слід також віднести і функцію формування «правил гри» суб'єктів господарювання та сприяння формуванню нової інфраструктури, адекватної соціально орієнтованій ринковій економіці. Ефективність останньої може бути доведена тільки за умови встановлення сталих «правил гри», що сприяють діловій активності та яких дотримуватимуться всі суб'єкти господарювання. Актуальністю сьогодення є не тільки забезпечення своєчасного вдосконалення законодавчої та правової бази функціонування ринкової системи, тобто «впровадження» нових, удосконалених «правил гри», а й забезпечення суспільної атмосфери, сприятливої для ефективного функціонування ринкової системи.

Забезпечення сталості цих «правил гри» доцільно розглядати як самостійну функцію держави в трансформаційний період, оскільки від цього залежить темп перетворень та їх результативність. Передусім від цієї функції залежить рівень активності підприємницької діяльності.

Не менш важливою системоутворювальною функцією є активне сприяння формуванню та розвитку інститутів ринкової інфраструктури. Ринкова інфраструктура у вигляді розгалуженої багатоканальної банківської системи, що охоплює широкий спектр банківських установ (інноваційної, інвестиційної, іпотечної, аграрної, ощадної, зовнішньоекономічної, експортно-імпоротної спрямованості); кредитних установ взаємного кредитування в малому бізнесі, різних інвестиційних, пенсійних і страхових фондів, страхових компаній, системи бірж (фондових, товарних, праці тощо), що обслуговують відповідні ринки цінних паперів, інвестиційних товарів, валюти і трудових ресурсів; торгово-промислових палат та інших подібних інститутів утворюють відповідну систему ринкового організму. В Україні йде ста-

новлення такої системи ринкового організму держави. Багато ланок та інститутів ще не створено або перебуває в стані розвитку. Тому перед державою стоїть завдання сприяти формуванню ринкової інфраструктури, забезпечити її якісну однорідність та єдність, а також її повсякденне ефективне функціонування.

Ефективна реалізація системоутворювальних функцій держави є передумовою формування та затвердження норм, принципів та інститутів ринкової економіки та відповідного незворотного розриву із централізовано-плановою економікою.

Винятково важливе значення в трансформаційному процесі має група системозабезпечувальних функцій, до якої доцільно віднести такі функції: структурної трансформації; становлення власної матеріальної та фінансової бази ринкової системи; приведення організаційних структур і механізмів управління підприємств, установ і організацій усіх форм власності у відповідність до вимог ринкової організації виробництва та ін.

Незворотність цього процесу забезпечується шляхом реалізації цільових функцій зі становлення нових інститутів, принципів, цінностей, норм, правил, ринкової системи господарювання на власній матеріальній базі. Найважливішою в цій групі є функція структурної трансформації. Вона має за мету приведення структури економіки до нових реалій згідно з: ринковою моделлю господарювання в країні; високим ступенем відкритості національної економіки та необхідністю у зв'язку з цим забезпечити конкурентоспроможність власного товаровиробника як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках; зміною геополітичного стану України у світовому співтоваристві.

У перехідній економіці структурна трансформація має велике значення для створення власного фундаменту ринку. Тим самим завдання структурної трансформації охоплює групи не тільки системозабезпечувальних, а й системовідтворювальних функцій.

Особливої актуальності та значущості набуває сприяння приведенню організаційних структур, механізмів управління як приватизованих (акціонованих), так і державних підприємств у відповідність до вимог ринкової організації виробництва. Є всі підстави розглядати цю функцію держави як найважливішу в процесі підтримки вітчизняного товаровиробника. Важливість проблеми зумовлена тим, що якщо структурна трансформація забезпечує безповоротність трансформаційного процесу на макrorівні, то реформування організаційних структур і управління підприємствами є своєрідним гарантом безповоротності того ж процесу на мікрорівні. Більше того, як і у випадку зі структурною

трансформацією трансформація на рівні підприємства націлена на забезпечення високої ефективності його функціонування й розвитку в ринковому середовищі, виконує функції не тільки системозабезпечувальні, а й системовідтворювальні.

У комплексі системозабезпечувальних і системовідтворювальних функцій держави трансформаційного періоду важливу роль відіграє функція підтримки підприємництва як домінуючого інституту ринкової економіки. При цьому держава має підтримувати підприємництво шляхом формування сприятливого підприємницького клімату і конкурентного середовища, а також особливого порядку, обумовленого специфікою підприємницької діяльності, його галузевою, регіональною приналежністю і масштабністю діяльності.

Державна підтримка надається великому бізнесу, середньому та малому підприємству [3]. Уряди індустріально розвинутих країн значну увагу приділяють великому бізнесу; для країн, що розвиваються, характерна підтримка середнього підприємництва, для країн перехідної економіки — підтримка малого підприємництва як засобу первинного накопичення капіталу та забезпечення зайнятості населення. Мале підприємництво в індустріально розвинутих країнах користується широкою підтримкою з боку як держави, так і органів місцевого самоврядування.

В Україні також уживаються заходи на державному рівні щодо підтримки малого підприємництва. Однак і понині становище малого підприємництва в Україні залишається складним. Це пояснюється суперечністю ситуації, що склалася: з одного боку, український малий бізнес накопичив значний потенціал, який дає змогу йому зробити рішучий ривок уперед, а з іншого — він щокроку стикається з перешкодами, які гасять ці внутрішні імпульси розвитку.

Аналіз наведених системоутворювальних та системозабезпечувальних функцій держави в економічній сфері доводить важливість іншої групи функцій — системовідтворювальних. Саме вони мають зробити трансформаційний процес незворотним, тобто сформувати умови, необхідні та достатні для сталого розвитку соціально-економічної системи держави. Це і є предметом реалізації системовідтворювальних функцій. Їх успішна реалізація об'єктивно потребує цілеспрямованого залучення всього соціально-політичного і економічного потенціалу, що є в суспільстві. Однак у нових умовах носієм відповідних потенціалів є не тільки держава, як це було в колишній системі. Ними є, зокрема, і такі суспільні інститути, як підприємництво, профспілки, полі-

тичні партії і рухи. Звідси й об'єктивна необхідність забезпечення цілісності цього потенціалу якісно новими засобами. Вироблення та реалізація цих засобів консолідації соціально-політичного і господарського потенціалу утворює змістовне наповнення системовідтворювальних економічних функцій держави. І оскільки господарюючим суб'єктом у нових умовах стає підприємство, то щонайпершою системовідтворювальною функцією держави є функція забезпечення ефективної взаємодії між владою та підприємництвом.

Фактично весь комплекс функцій держави перехідного періоду (системоутворювальних, системозабезпечувальних і системовідтворювальних) відповідає інтересам підприємців. Більше того, багато хто з них має цілком однозначну спрямованість на формування та зміцнення позицій підприємництва як домінуючої рушійної сили суспільства. Це, зокрема, стосується основних системовідтворювальних функцій, покликаних забезпечити необхідні умови для становлення основоположних цінностей ринкової економіки — економічної свободи і конкуренції, які, по суті, є базовими для підприємництва. Те саме можна сказати і про формування нормативно-правової бази ринкової економіки, і про інститути її інфраструктури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Оболенський О. Ю.* Державна служба України: реалізація системних поглядів щодо організації та функціонування: Монографія. Хмельницький: Поділля, 1999. — 294 с.
2. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / Редкол.: Ф. М. Рудич (голова) та ін. — К.: Парламентське вид-во, 1998. — 352 с.
3. Государство и рынок: американская модель / Под ред. М. А. Портного и В. Б. Супяна. — М.: Анкил, 1999. — 161 с.

О. О. БСЛЯЄВ, д-р екон. наук,
А. С. БЕБЕЛО, канд. екон. наук,
О. М. КОМЯКОВ, ст. викладач